

INFORMAATIOTUTKIMUKSEN PÄIVÄT 2022

Oppilaiden käsityksiä luotettavasta tiedosta: Miten oppilaat perustelevat näkemyksiään tiedon luotettavuudesta käyttäessään verkkoaineistoja?

Teemu Mikkonen

Tampereen yliopisto

teemu.mikkonen@tuni.fi

Asiasanat: medialukutaito, lähdekritiikki, verkkoaineisto

Viittaaminen: Mikkonen, T. (2022). Oppilaiden käsityksiä luotettavasta tiedosta: Miten oppilaat perustelevat näkemyksiään tiedon luotettavuudesta käyttäessään verkkoaineistoja?. *Informaatiotutkimus*, 41(2-3), 102-105. <https://doi.org/10.23978/inf.122594>

Artikkeli on lisensoitu Creative Commons Nimeä-EiKaupallinen-JaaSamoin 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä

Johdanto

Kriittisestä medialukutaidosta ja erityisesti verkkotekstien arvioinnista on tullut oppilaille merkittävä osa opiskelua ja vapaa-aikaa. Oppilaan tulee osata arvioida lähteitä ja niiden tarjoamaa tietoa monesta eri näkökulmasta. Näitä oppilaitosten päivittäisiä tiedonhankintaan liittyviä asioita tarkastellaan tässä esityksessä. Esitykseni perustuu tekeillä olevaan väitöskirjatutkimukseeni.

Väitöskirjaani sisältyvien artikkelien aiheet liittyvät internetistä haetun tiedon arviointikriteerien perustelutapoihin, retoristen keinojen tunnistamiseen ja luotettavuuden määrittelyyn liittyviin analyysi- ja opetusmetodeihin. Tutkimuksessa yhdistyvät kasvatustieteen, yhteiskuntatieteiden ja viestintätieteiden näkökulmat ja metodit. Kaksi ensimmäistä artikkelia tarkastelevat sitä, kuinka lukiolainen perustelee lähteiden valintaa ja sitä, kuinka yhteneväisiä nämä perustelut ovat viestintätieteissä esitettyjen arviointikriteerien kanssa (Mikkonen, 2015 & 2018). Kolmannessa artikkelissa tarkastellaan kuinka hyvin oppilaat ovat tunnistaneet retorisia keinoja rokotekielteisessä verkkotekstissä. Viimeisessä artikkelissa tarkastellaan kehysanalyysin keinoin lukion oppilaiden rokotekielteisestä verkkoaineistosta tekemiä luotettavuusarvioita.

Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Väitöskirjatutkimuksessani tarkastellaan tiedon arviointiin ja argumentointiin liittyviä kysymyksiä. Näin pyritään kehittämään sekä metodisia valmiuksia tutkia näitä asioita että tutkimaan näitä asioita erilaisin menetelmin. Täten tavoitteena on kehittää metodeja tiedon arvioinnin tutkimukseen ja kouluopetuksen kehittämiseen sekä samalla tutkia kyseistä ilmiötä oppilaiden puheissa ja toiminnassa.

Tutkimuskysymyksiä ovat:

1. Miten tiedon luotettavuus määritellään oppilaiden puheissa?
2. Millaiset retoriset keinot lisäävät oppilaiden luottamusta tietoon?
3. Miten oppilaat perustelevat näkemyksiään tiedon luotettavuudesta?

Aineistosta ja tutkimusmenetelmistä

Väitöskirjani kahdessa ensimmäisessä artikkelissa olen käyttänyt vuonna 2012 keräämääni aineistoa. Aineisto koostuu lukiolaisten ryhmähaastattelujen nauhoitusten litteroinneista ja ryhmien palauttamista lähdepäiväkirjoista. Haastattelimme väitöskirjaani varten tutkimusapulaisen kanssa 21 oppilasryhmää, joissa oli yhteensä 39 oppilasta. Aineistoa analysoitiin diskurssi-analyysin metodeja soveltaen. Ensimmäisessä artikkelissa aineistosta koodattiin selontekoja, luokiteltiin lähteitä ja tarkasteltiin argumentointia. Toisessa artikkelissa tarkasteltiin argumentointia suhteessa tiedon arviointitutkimukseen.

Kolmannessa ja neljännessä artikkelissa käytin ARONI (Argumentative online inquiry in building students' knowledge work competences) -tutkimusprojektissa kerättyä aineistoa. Tutkimusaineisto koottiin osana tutkimushanketta, jossa tarkasteltiin lukiolaisten taitoja arvioida verkkotekstejä (kts. Hämäläinen, 2020). Tutkimusryhmä keräsi aineiston syyskuussa ja marraskuussa vuonna 2016 kahdessa suomalaisessa pikkukaupungissa ja kahdessa kunnassa. Tutkimukseen osallistui seitsemän lukiota. Tutkijoiden laatimaan nettilukutaidon testiin osallistui yhteensä 404 oppilasta, joista kolmanteen artikkeliin valittiin satunnaisotannalla 200 oppilasta. Neljännessä artikkelissa käytettiin kaikkien oppilaiden vastauksia. Oppilaista suurin osa oli 16–17-vuotiaita nettilukutaidon testiä tehdessään. Kolmannessa artikkelissa aineistosta analysoitiin millaisia retorisia keinoja oppilaat ovat tunnistaneeet rokotekielteisestä verkkotekstistä ja miten he ovat niitä kuvailleet. Lisäksi siinä arvioidaan mitä eroja retoristen keinojen tunnistamisessa on verkkotekstistä vakuuttuneiden ja siihen kriittisesti suhtautuneiden oppilaiden välillä. Neljännessä artikkelissa tarkasteltiin millaiset kehykset jäsentävät oppilaiden näkemyksiä rokotekielteisen verkkotekstin luotettavuudesta ja miten ne ovat suhteessa toisiinsa ja luotettavuuden arviointiin.

Tulokset

Artikkeleissa tarkasteltiin oppilaiden näkemyksiä luotettavasta tiedosta eri näkökulmista eri aikoina. Artikkelien tuloksissa yhtenä yhdistävänä piirteenä oli oppilaiden vastauksissa esiintynyt erottelu kahteen erityyppiseen tiedonlajiin: tunteisiin vetoavaan ja yksilön kokemuksiin perustuvan tietoon sekä tiedeperustaiseen, objektiiviseksi ja asiantuntevaksi tulkittuun tietoon. Molemmat tiedonlajit saatettiin nähdä eri yhteydessä luotettavana, vaikkakin jälkimmäinen koettiin pääosin uskottavampana.

Artikkelien tulokset vastasivat esitettyihin tutkimuskysymyksiin seuraavasti:

1. Tiedon luotettavuus määriteltiin tilannekohtaisten kulttuuristen jäsenysten mukaisesti vedoten esimerkiksi vakuuttavaan auktoriteettiin tai lähteen puolueettomuuteen. Myös oppilaiden omat ennakkokäsitykset aiheesta autoivat luotettavuuden määrittelyssä.
2. Oppilaiden luottamusta tietoon näyttäisi lisäävän erityisesti tutkimustiedoksi tulkittu tieto ja todentuntuiset esimerkit. Tunteisiin vetoamisen nähtiin pääosin heikentävän uskottavuutta.
3. Oppilaat perustelivat tietoa tieteellisen tutkimuksen ja yksilöllisen kokemuksen kehyksien kautta. Nämä kaksi kehystä määrittelivät tekstin luotettavuuden omista lähtökohdistaan. Ne toimivat oppilaiden vastauksissa erilaisina kriteeristöinä, joiden sisällä oppilaat saattoivat arvioida tiedon luotettavuutta eri tavoin eri tilanteissa.

Päätelmiä

Monet oppilaat luottivat verkkoteksteissä esitettyihin väitteisiin, jotka näyttivät tutkimustiedolta tai olivat jollain tapaa tulkittavissa tutkimustiedoksi. Toisaalta monet myös tunnistivat tunteisiin vetoamisen ja yksilöllisten kokemusten käytön perusteluissa, mutta suhtautuivat niihin kahtiajakoisesti. Toiset näkivät, että ne heikensivät tekstin uskottavuutta ja toiset näkivät ne tehokkaina keinoina vahvistamassa tekstin sanomaa. Molemmissa aineistoissa lähes kaikki oppilaat suhtautuivat positiivisesti tiedeperustaiseen tietoon. Ongelmana oli vain se, ettei näille oppilaille ollut selvää se, millainen tieto ymmärretään esimerkiksi tiedeyhteisössä tieteelliseksi tiedoksi ja millaiset prosessit ovat luotettavan tutkimustiedon syntymisen taustalla.

Lähteet

- Hämäläinen, E. (2020). Lukiolaiset rokotusaiheisten nettilähteiden luotettavuuden arvioijina. *Kielikukko*, 40(2), 2–7. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202005083105>
- Mikkonen T. (2015) Lukiolaiset tiedon arvioijina ja argumentoijina avoimissa informaatioympäristöissä. Teoksessa E. Ropo, E. Sormunen ja J. Heinström (toim.), *Identiteetistä informaatiolukutaitoon: tavoitteena itsenäinen ja yhteisöllinen oppija*. Tampere University Press.
- Mikkonen, T. (2018). Justifying the use of Internet sources in school assignments on controversial issues. *Information Research*, 23(1), paper 781. <http://InformationR.net/ir/23-1/paper781.html>